

INFLUENȚELE POLITICE ȘI CULTURALE ALE VALAHIEI ASUPRA DESPOTATULUI DE LA VIDIN ÎN EVUL MEDIU

Slavoljub GACOVIĆ

Biblioteca centrală „Svetoazar Marković“ Zaječar,
Republica Serbia

Abstract: In the first part of the paper I outline the boundaries of Vidin Despotate according to the report of a Dominican priest from 1308. Then I talk about the conquest of that Despotate at the time of Despot Ioan Stratsimir by the Hungarian army of Louis I of Hungary in 1365 and its liberation in 1369 with the help of the Vlach Duke Vlad (Vladislav Vlačku 1368–1372), which marked the beginning of the political and cultural influences of the medieval Wallachia (Țara Românească) on the territory of Vidin Despotate.

In the second part of the paper I talk about the erection of churches and monasteries (the cathedral church of Lapusnja, Krepicevac, Lozica and others) by the Vlach Duke Radu I the Black (1377–1385) in the area of Vidin Despotate (more precisely, the area of Crna Reka which today extends in the territory of Boljevac municipality, and the cities of Zajecar and Bor) for the needs of domicile Vlachs/Daco-Romanians and the newly arrived Vlachs/Aromanians (Psoderci Vlach katun, Zarvince Vlach katun, Sremljane Vlach katun and others) from Kosovo after the Battle of Marica (1371) and the Battle of Kosovo (1389). I also mention the restoration of the a fore mentioned churches by Radu IV the Great (Cel Mare 1495–1508), who is still referred to among the people of the Timok Region as Radu-Bey.

In the third part of the paper, I state, based on written sources (Pčinjski pomenik and others), that the church of the monastery of Lapusnja was the cathedral church of the bishops of the so-called Vlach Diocese, which in 1020 was granted to the Vlachs from the territory of Bulgarian theme within Byzantium with headquarters in Vreanota (today Vranje), which after the arrival of the Turks moved to Prilep and Florina where it was mentioned in 1366, and then because of the Turks had to move to Vidin Despotate when large masses of Aromanians also settled.

Keywords: Vlachs / Daco-Romanians, Vlachs / Aromanians, Radu I the Black, Radu IV the Great, Ioan Stratsimir, Crna Reka, Lapusnja, Vlach Diocese.

La sfârșitul secolului al XIII-lea – începutul secolului al XIV-lea despotatul Vidinului Lapărea în ochii contemporanilor drept un Țarat autonom. Dovezi referitoare la aceasta găsim în raportul unui monah dominican din 1308: „Bulgaria este prin ea însăși un imperiu mare. Capitala acestui imperiu e Vidin, oraș mare. Oricum, toți împărații acestui imperiu se numesc Șișmani. Țara e foarte întinsă, bogată și frumoasă; este scăldată de zece râuri navigabile, acoperită de înălțimi pitorești și păduri și e bogată în pâine, carne, pește, argint și aur și orice marfă, cu preponderență ceară și țesături; dealtfel, în această țară se află o mulțime de mine de argint și toate râurile cară aur amestecat cu nisipul lor, iar din ele, la porunca împăraților, se scoate aur. Prin centrul acestui imperiu trece fluviul Dunărea.”¹

¹ *Descriptio Europae Orientalis: Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia, anno MCCCVIII exariata*, ed. O. Gorka, Cracoviae, 1916, 37–38.

Granița de vest a țării lui Mihail Șişman, care a preluat tronul tatălui său înainte de anul 1308, ajungea până la vest de Orșova, cuprindea teritoriul dintre Timoc și Morava, incluzând teritoriul Svrliului.² În Țaratul Vidinului³ lui Ioan Strațimir au existat în anii 60–70 ai secolului al XIV-lea circa 600.000 de locuitori între care: bulgari, români și sârbi. Se întindea pe teritoriul de mai târziu al pașalâcului de la Vidin și pe cel al regiunii Timoc. Regiunea Branicevo-Kucevo a fost, ca și mai înainte, pe timpul Șişmanilor, în afara Țaratului Vidinului. La nord Golubaț, Kucevo și Maidanpek aparțineau sârbilor, iar Kladovo (orașul nou) aparținea bulgarilor. La sud bulgarii au condus Svrliu, Sokolița și Temska, iar lângă Deligrad și Aleksinaț granița cu Bulgaria o constituia râul Morava. La est țaratul se întindea peste regiunile Oriahova și Vrața până la Țaratul Târnovo⁴.

Teritoriul Țaratului Vidin a fost atacat de Ungaria în primăvara anului 1365 prin armata condusă de către însuși regele Laios (Luis Ludvic) I de Anjou (1342–1382) în dreptul Vidinului⁵. La fel ca și înaintașii lui, s-a autointitulat *rex Bulgariae*⁶ și a cerut de la Ioan Strațimir să se recunoască drept vasal al coroanei ungare.⁷ Refuzul categoric primit de la domnitorul Vidinului este motivul atacului ungurilor. Ludovic I de Anjou a adunat armata pe parcursul lunii aprilie, astfel că la 1 mai a început invazia, pe 30 mai se afla la porțile Vidinului, iar pe 2 iunie conducea deja capitala⁸. Ioan Strațimir împreună cu familia sa a fost întemnițat în fortăreața Humnik (astăzi Bosilievo din Croația).⁹ În scurt timp ungurii au cucerit întreg teritoriul deci automat și pe cel al Văii Timocului,¹⁰ teritoriu care a fost transformat în provincie ungurească. Pentru început a fost dată spre administrare banului Bratislav Benediktus Himfiu, iar apoi domnitorului Dioniusu Lackfiu, care a avut titlul de voievod al Transilvaniei, administrator al Vidinului și conducător al Timișoarei și Solnocului.¹¹

² Д. Н. Цухлев, *История на град Видин*, 125. În Evanghelia de la Svrliu citim: “pe timpul țarului Ivailo și a episcopului de Niș, Nicodim”.

³ Titlul de “țar” pentru Ioan Strațimir e însemnat numai în colecția de la Vidin a redacției sârbești din 1360. Л. В. Горина, *Походът на граф Амедей VI Савойски против България през 1366–67, Исторически преглед*, 6 (1970), 71–78; E. Turdeanu, *La littérature bulgare*, 38–39. se afirmă următoarele: *Ivan Strațimir și micul său regat a fost eliberat de sub unguri numai prin ajutorul dat de Vladislav-Vlaicu în 1396 deoarece este înșurat cu prințesa româncă Ana* și de aceea se află sub influența politică românească; C. L. Dumitrescu, *Le Vođvode donateur de la fresque de Saint-Nicolas Domnesc /Argeș/ et le problème de sa domination sur Vidin au XIVe siècle*, *Revue des études Sud-est européennes*, 3 (1979), 541–558. Aici este formulată ipoteza privind stăpânirea română la Vidin în anii 70 ai secolului al XIV-lea. Influența politică a românilor în secolul al XIV-lea a fost puternică. Aceasta reiese din multitudinea de mănăstiri construite. Știm de altfel că în mediul mediu influența politică era obținută prin intermediul bisericii. Este puternică și influența culturală a Serbiei așa cum reiese din documentele scrise, însemnările lapidare privind mănăstirile și bisericile ca și însemnările privind freștile din mănăstirile din Valea Timocului.

⁴ П. Никовъ, *Истори на Видинското княжество до 1323. година*, София, 1922, 52; К. Иречекъ, *Българския царь Срацимиръ*, *Периодично списание*, 1 (1882), 31; I. Ruvarac, *Letopis Matice Srpske*, 229 (1905), 1–3; A. Иширковъ, *Западните краища на българските земи*, София, 1915, LI-LII.

⁵ И. Божилов, *Фамилията на Асеневци*, I, N° 40, 201–206.

⁶ В. Гюзелев, *Из историята на България през 1358–1365 г.*, *Исторически преглед*, 1 (1975), 102–110; V. Gjuzelelev, *La guerre bulgare-hongroise au printemps de 1365 et des documents nouveaux sur la domination hongroise du Royaume de Vidin (1365–1369)*, *Byz. Bulg.*, 6 (1980), 153–160 (= V. Gjuzelelev, *La guerre bulgare-hongroise*); P. Rokai, *Prilog istoriji Bugarske banovine*, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 13–1 (1970), 81–86; R. Radić, *Jovan V Paleolog (1332–1391)*, Beograd, 1993, 306–317 (= R. Radić, *Jovan V Paleolog*); Хр. Димитров, *Българо-унгарски отношения през Средновековието*, София, 1998, 235–239 (= Хр. Димитров, *Българо-унгарски отношения*).

⁷ V. Gjuzelelev, *La guerre bulgare-hongroise*, 155.

⁸ *Ibidem*, 157, ca și documentul N° 1.

⁹ К. Иречек, *История на българите*, София 1978, 373, пар. 32; Й. Иванов, *Български старини из Македония*, София, 1970², 276, N° 142.

¹⁰ V. Gjuzelelev, *La guerre bulgare-hongroise*, 157, 159.

¹¹ *Ibidem*, 158, 160.

Ungurii nu au fost mulțumiți cu distrugerea conducerii bulgărești și instalarea propriei administrații la conducerea teritoriilor ocupate, ci au trecut într-un mod cât se poate de serios la catolicizarea ortodocșilor. Atacul asupra ortodocșilor a lovit și în credincioșii din Valea Timocului. În misiunea lor între eretici, ungurii au fost ajutați din plin de monahi franciscani, care au botezat în rit catolic peste 200.000 de ortodocși, cifră destul de mare, însumând o treime din populația acestei regiuni.¹² Dacă ni se pare o cifră enormă, trebuie făcută observația că nu au fost botezați numai oameni din popor ci chiar și Ioan Strațimir cu familia.¹³ Atmosfera conducerii ungare se regăsește într-un înscris al fraților Dragan și Raiko de la Apostolom (în prezent mănăstirea Sf. Pavel): „A scris această carte păcătosul și slab cugetătorul Dragan împreună cu fratele Raiko în zilele când ungurii domneau la Vidin și poporul era asuprit”.¹⁴

Țarul bulgar Ioan (Ivan, Iovan) Aleksandar nu a putut să se împotrivescă singur ungurilor. Încă de la sfârșitul anului 1365 basileusul roman Ioan V Paleologul cu fiii Manoil și Mihail și cu Gheorghe Manikaitom au plecat spre Buda¹⁵, unde a ajuns în februarie 1366. Timp de șase luni au durat tratativele cu regele Laios I și cu papa pentru care a călătorit la Roma¹⁶. Spre sfârșitul verii, lăsându-l pe fiul Manoil la Buda, Ioan V Paleologul a călătorit spre țara sa prin Timoc și a ajuns la Vidin unde trebuia, trecând peste teritoriile bulgărești, să ajungă la Constantinopol.

Dar Ioan Aleksandar, cu complicitatea cumnatului său, Andronic IV Paleologul nu i-a permis basileusului să-și continue călătoria.¹⁷ La plecarea din Buda a lui Ioan V Paleologul, din Veneția spre Constantinopol a plecat și contele Amadeus VI de Savoia, așa-numitul „conte verde”,¹⁸ pentru a lupta împotriva turcilor. În septembrie 1366, Amadeus de Savoia a eliberat Galipolie care era de 20 de ani sub stăpânire turcească. În acest timp la Constantinopol sosise vestea retenției împotriva voinței acestuia a lui Ioan V Paleologul la Vidin, iar Ana de Savoia hotărăște ca vărul ei Amadeus VI de Savoia să atace cu armata teritoriul bulgăresc.¹⁹ Amadeus a cucerit orașele din drum său până la 25 octombrie când la Varna a fost învins²⁰ și a început negocierile cu despotul Dobrogei, Dobrotița și cu țarul bulgar Ioan Aleksandar.²¹ După încheierea negocierilor, Ioan V Paleologul și-a continuat călătoria la Kaliakra unde a rămas până în ianuarie 1367 la negocierile cu despotul Dobrotița²² iar pe 20 ianuarie îl regăsim la Nesebar, unde s-a întâlnit cu vărul Amadeusom VI și de aici, după negocierile comune, a ajuns la Constantinopol.²³

Conform înțelegerilor făcute, împăratul bizantin a cerut orașele bulgărești de la Nesebar spre sud, în primul rând Varna, iar pentru aceasta trebuia să plătească voievodului român Vlad

¹² I. Dujčev, *Il francescanesimo in Bulgaria nei secoli XIII e XIV*, Medioevo 1, 413–420; V. Gjuzeev, *La guerre bulgare-hongroise*, 158; Хр. Димитров, Българо-унгарски отношения, 236.

¹³ J. Meyendorff, *Projet de Concile Oecuménique en 1376*. Un dialogue inédit entre Jean Cantacuzène et le légat Paul, DOP, 14 (1960), p. 173: και γαρ ὁ τῆς Οὐγγρίας ρηγ ἀδεως τουτο ποιει ἐξ ου ἀνεβάπτισε μεν πολλους, μετα τωνάλλων δε και τον βασιέως βουλγάρων του ημετέρου βαπτισματος (“Regele Ungariei botează din nou mulțimea și alături de alții și pe fiul țarului bulgar Aleksandar, cerând botezul nostru pentru necredincioși.”).

¹⁴ К. Иречек, История на българите, София, 1978, 373 (= К. Иречек, История на българите).

¹⁵ Хр. Димитров, Българо-унгарски отношения, 235–236; Ф. Рачки, История на България, (Traducere: R. Božilov și I. Božilov) София, 1999, 203.

¹⁶ R. Radić, *Jovan V Paleologul*, 305–309.

¹⁷ R. Radić, *Ibidem*, 309–312.

¹⁸ R. Radić, *Ibidem*, 313–314.

¹⁹ R. Radić, *Ibidem*, 314, par. 37 i 38.

²⁰ Л. В. Горина, Походът на граф Амедей VI Савойски против България през 1366–67, ИПР., 6 (1970), 71–78 (= Л. В. Горина, Походът на граф Амедей).

²¹ В. Гюзелев, Политическа история на Добружанското княжество (средата на XIV – началото на XV век.), и: В. Гюзелев, Очерци върху историята на българския Североизток и Черноморието (края на XII – началото на XV век), София, 1995, 55 (= В. Гюзелев, Политическа история).

²² В. Гюзелев, Политическа история, 57.

²³ R. Radić, *Jovan V Paleologul*, 320; В. Гюзелев, Политическа история, 57.

(Vladislav, Vlaicu, 1368–1372) 180.000 de florini ca recompensă acestuia fiindcă a eliberat cu armata sa Vidinul de unguri și l-a predat țarului Ioan Aleksandar. Despre toate acestea ne informează banul Vidinului Peter Himfi într-o scrisoare de înștiințare adresată reginei Elisabeta.²⁴ Pe parcursul lunilor august și septembrie 1368, în urma acțiunilor eficiente întreprinse de către domnitorul român Vlad și de către Dobroțiță, regele ungar a fost obligat să-l elibereze pe Ioan Strașimir și să-i asigure întoarcerea la Vidin, dar retragerea ungarilor a avut loc de-abia anul următor. Primii s-au răsculat locuitorii Vidinului și și-au vărsat furia asupra monahilor franciscani, iar apoi asupra conducătorilor ungarilor și cu ajutorul lor voievodul Țării Românești Vlad a cucerit Vidinul, pe care după șase luni l-au recucerit ungurii, dar puterea lor a scăzut simțitor. Prima înlăturare a ungarilor nu a dat rezultate definitive pentru că s-a ajuns la tratative la care de partea țarului bulgar au participat voievodul țării românești, Vlad și despotul Dobrogei, Dobroțiță. Într-o scrisoare adresată banului Bulgariei, magistrul Peter Himfiu, datată 29 august 1369, regele Laios (Luis Ludving) I de Anjou scrie: „Prietenul meu devotat! Am primit scrisoarea ta și enunțul ei... îmi place să îl am în fața ochilor, iar de seriozitatea lui sunt răspunzător pentru că pe fiul țarului Bodinio l-am predat ca garanție voievozilor Vlaicu și Dobroțiță și am promis că înapoiez țara acestora, la fel cum același țar trimite ca ostateci cele două fete ale sale.”²⁵ Cel mai probabil e că Ioan Strașimir s-a înapoiat la Vidin tocmai în toamna anului 1369. În această alianță durabilă dintre despotul Dobroțiță al Dobrogei care conducea teritoriul propriu independent, voievodul Vlaicu din Țara Românească și țarul bulgar Ioan Aleksandar împotriva Ungariei, a mai existat încă ceva pe lângă beneficiile materiale pe care le obținea fiecare dintre părți. Țarul bulgar spera la alipirea sectorului Vidinului la țaratul său, voievodul Țării Românești întărirea propriilor poziții în regiunea Vidinului datorită populației românești de acolo prin intermediul ginerelui Ioan Strașimir, iar despotul Dobrogei, Dobroțiță, în al cărui stat erau de asemenea, multe localități românești își dorea independența completă față de stăpânirea bulgară.

Pe timpul lui Ioan Strașimir, în Valea Timocului, voievodul Țării Românești Radu I Negru (1377 – cca 1385) a construit o mănăstire care a fost întreținută de domnitorii țărilor românești până în vremea lui Radu IV cel Mare (1495–1508) cel mai probabil pentru nevoile locuitorilor români. Dobrogea, după cum știm, s-a alipit Țării Românești în anul 1391, pe timpul voievodului român Mircea cel Bătrân (1386–1418) care avea titlul de „Domnitor de Darstor și despot al țării lui Dobroțiță”.²⁶ În perioada de la 1404 la 1406 Mircea s-a autointitulat: „*Eu cel intru Hristos Dumnezeu binecredinciosul și bine cinstitorul și de Hristos iubitorul și singurul stăpânitor Io Mircea, mare voievod și domn, cu mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpânind și domnind toată Țara Ungrovalahiei și părțile de peste munți (parte din Ardeal), încă și spre părțile tătarești, și Almașului și Făgărașului herțeg, și Banatului de Severin domn, și pe amândouă părțile peste toată Podunavia (Dunarea) până la Marea cea mare și cetății Darstorului stăpânitor*”.²⁷

Emilian Turdeanu a ajuns la niște concluzii interesante când cercetează dependența politică și culturală a zonei Vidinului de țările vecine. Într-un mod categoric Turdeanu afirmă că: „Influența politică de la Vidin a fost românească, iar cea culturală, sârbească”.²⁸ Acest lucru este confirmat de multitudinea construcțiilor sacrale din Valea Timocului ridicate la sfârșitul secolului al XIV-lea cu sprijinul financiar al domnitorilor români, bulgari, bizantini, sârbi. Fiecare

²⁴ B. Гюзелев, Политическа история, 57.

²⁵ L. Thallóczy, *Nagy Lajos és a bulgar bánság*, Századok 1900, VII Füzet, pag. 607, N° VI: „Fidelis noster! Literas vestras recepimus et earum seriem... amicus intuitu, ad quarum continentiam respondemus, quod nos imperatorum de Bodinio sub fideiussione Layk (Blajky) voyvode et Dobrotich liberum commisimus et suam terram eidem reddere assumpsimus, ita tamen, quod duas filias suas idem imperator nobis in obsides huc transmittet”.

²⁶ B. Гюзелев, Политическа история, 82; И. Божилов – B. Гюзелев, История, I, 627, 664–665.

²⁷ *Istorijsa rumunskog naroda*, uredio Akad. Andrej Ocetea, Novi Sad, Matica srpska, 1979, 125.

²⁸ E. Turdeanu, *La littérature bulgare*, 41.

dintre aceste locații sau în imediata apropiere a acestora întâlnim, atât cât au putut rezista scurgerii timpului sau mâinii omului, însemnări, frești, pietre funerare și alte artefacte, sculpturi, ca și manuscrise scrise în sârbă. Mărturie despre acestea stă, spre exemplu înscrisul de pe piatra funerară, fostul prag al unei clădiri sacrale bizantine din 125[5?] din mănăstirea Suvodol (Nikita înromonah... öüÿg); mai multe înscrisuri lapidare din mănăstirea Lapușnia din secolele XVI-XVII (criptograma²⁹ din 1577): +nâonul2g°:v0k°0n°0öloulöv°ms°caûkcvçovû2pz¶2ni¶¶mk°°ab¶¶lt, a cărei descifrată este: vâleto2z°:i0p°06°0dohodi°ms°caapriçlia2pz¶2n°il°mb°°ab¶¶lt, (criptograma diaconului Oreste din secolul al XVI-lea): + kvñû scnñûâ övëpl6ã ° cûiû6vçrn, a cărei descifrată este: + pisa ñrestâ diëkonë ñt ravanic6 și (criptograma popei Martir din 1692): + nã o6ul 0 ñ6öylùvñh únl 0 vn° 0 ñãuüvl~ã ñvç pûÿ6nã ° klkâ ÿû~uocjû, a cărei descifrată este: + vâ l6to 0 s6dmotisu úno 0 ib¶ 0 sâtiomâ siç kamenâ popâ martirja,³⁰ ca și numele donatorului, voievodul român Ioan IV Radu pe fresca din Lapușnia din anul 1510 (%o+izvol6šni6mâ ñca i posp6{6ni6mâ s(â)na i sâvr{6ni6mâ s(v6)tago d(ou)ha i si s(v6)ti ° %ohramâ sv6tago arhi6raršha i ~ôd(o)tâvorca nikoli. sâzida ga i 6 vâ h(ri)s(ta) b(o)ga bl(agov6rni) ° i h(ri)stolâ°obiváiš g(osp)d(i)nâ %oñannâ rašdôlâ vo°6voda 0 i g(ospo)d(i)nâ vâs6i zemli ougrovlahiskoi 0 i v6liki 0 parkalabâ `ôpanâ g6rgi°onaš pri igômónô ›órmonahô gólasiâ 0 vâ lit(o) 0 z° 0 û ° i poi(sa) s6 pri igôm6nô ›6rm°onašhô ú6ñ°odošrô 0 trôdomâ i podvihom(â) raba b(o)iega kneza ° bogoë i gospo`dó ógo maró i ~ôd(â) ihâ vâ lit(o) 0 z° û° 0 krôgâ s(â)lncô 0 û° 0 lônî 0 i¶ 0 inâd(i)ktñn(â) 0 gi¶ ° ópahto 0 v° 0 t6m6lâ 0 a° 0 m(i)s(ó)ca %oñkštobr>a 0 ks¶ 0 d°nâ.); mănăstiri în Camenița de Sus și de Jos cu inscripții pe freștile din secolul al XIV-lea (Mihailâ despo(tâ) vâ H(rist)a B(og)a vîrenâ s(i)nâ Mihaila c(a)rî; (Í)lena despótica ...ú... dâúí...)³¹; mănăstirea Vratna cu înscrisul pe frescă: ([arban vojvoda od Sturza iz Bukureŧa“)³²; mănăstirea Crepicevaț cu inscripții pe frești; mănăstirea Mănăstirița (Radôlbegã),³³ Lozița, Bukovo, Sv. Petru și Pavel din Grlișta (vâ %oimeš ñtca i s(in)a i sv(e)tago d(ô)ha v dni c(a)r(a) sracimira prestavi se rabâ b(o`)i geñrâgi a zov(o)mâ hr(â)bâ m(i)se)câ iâla :kz d(ân)â da bratë i ñ(t)ci proste(te) i blagoslo%ovešte i pomenete raba bo`ie hr%âbaš a vasâ b(og)â.), ca și inscripțiile lapidare din secolul al XIII-lea din Kojelia (+v(â) lito: öumz %oc(a)šrstv%ouäüemou...š) și altele. Dintre manuscrise trebuie amintite cunoscute Evanghelie de la Svrlig din secolul al XIII-lea (Vâ ime ñ%otâšcais%oâšnaïs%oveštagod%oušha0azârabâb%ooš`iKostandinâçât%oâšcâ0azovomâ voisilâ gramatikâ0 napisahâ knigâ> sií0 prezviterâ geñrgiâ0 a zovomâ popu radoslavou0 vâ gradî svrâlizâi0 vâ d%oašni c%oašri ivaila0 i pri íp%oišs%okošpi ničevâscimâ nikodimi0 v lit°ooš a°0û¶p¶09¶0 indik%oâtaš0 9¶0 ígi stoëhou grâci podâ gradomâ trânovomâ0), Evanghelia lui Marinko, Colecția Vidin, Carta țarului Strațimir, etc.

Un an și jumătate după întoarcerea la domnie peste Vidin și Valea Timocului a lui Ioan Strațimir, mai exact la 17 februarie 1371, a murit țarul bulgar Ioan Aleksandar³⁴ (care e și anul bătăliei de la Marița),³⁵ iar cetatea de la Târnovo a fost ocupată de Ioan Șișman, fratele mai mic al lui Ioan Strațimir. Din 1371 statul de la Vidin se îndepărtează tot mai mult de Târnovo, pentru a se transforma într-unul dintre cele trei state bulgărești, așa cum mai târziu scria soldatul

²⁹ D. Kostić, *Tajno pisanje u južnoslovenskim ćirilovskim spomenicima*, Glas SKA XCII, drugi razred, 54 (1913), 1-62.

³⁰ B. Knežević, *Natpisi na kemenu iz Lapušnje*, Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske, 9, Novi Sad, 1973, 245-252.

³¹ M. Ćorović-Ljubinković – R. Ljubinković, *Crkva u Donjoj Kamenici*, Starinar, Nova serija, knj. I (1950), 54, 55.

³² *Spomenica Timočke eparhije*, 33-34.

³³ M. Đ. Milićević, *Kneževina Srbija*, II, 113.

³⁴ И. Божилов – В. Гюзелев, *История*, I, 627, 647.

³⁵ G. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, 502.

bavarez Hans Šiltberger care a avut norocul să supraviețuiască bătăliei de la Nicopole din 1396: „Acum trebuie să se însemne țările dintre Dunăre și mare în care am fost. Am fost în trei regiuni care se întind pe toată Bulgaria (*Pulgrey*). Prima dintre ele se întinde acolo unde Dunărea trece peste Porțile de Fier, cu capitala la Vidin (*Pudein*). Cea de-a doua este peste drum de Țara Românească cu capitala la Târnovo (*Ternau*). A treia este unde se varsă Dunărea în mare, cu capitala la Caliacra (*Kallakrea*)”.³⁶

Depărtarea Vidinului de Târnovo duce și la răcirea relațiilor dintre mitropolia Vidinului și patriarhia Târnovo.³⁷ Pentru aceasta, la începutul lui 1371 mitropolitul Vidinului a rugat sinodul de la Constantinopol să îl dea spre administrare Triadițonului (Sofia), ceea ce sinodul a și făcut printr-o hotărâre.³⁸ Acesta este primul indiciu că la începutul anilor 70 din secolul al XIV-lea mitropolia Vidinului a întrerupt în sfârșit legătura cu arhiepiscopia Târnovo, iar hotărârea saborului de consacrare a monahului Casian pe tronul mitropoliei de la Vidin din iulie 1381³⁹ confirmă dependența administrativă de patriarhia Constantinopolului pe timpul patriarhului Nil (1379–1388), care scrie: „În acele zile a fost creată mitropolia Vidinului”.⁴⁰ Unii istorici datează dependența administrativă a mitropoliei de la Vidin prin hotărârea din iulie 1381 a numirii lui Casian fără a înțelege însă că documentul amintit este rezultatul final al relațiilor anterioare, a celor din 1371.⁴¹ Despre dependența administrativă a mitropoliei de la Vidin de patriarhia de la Constantinopol se amintește și într-un Regulament (Ἔκθεσις νέα) pentru întocmirea scrisorilor, adresate persoanelor care locuiesc în România sau Bizanț și în afara acestora, întocmit în 1368. În regulament se amintește și textul în care se dau indicația: „Cum scriu mitropolitul și patriarhul conducătorilor (τὸν αὐθέντην) Vidinului și basileusului (βασιλέα) Camțimira (Strațimira); cuviosului și iubitorului de Hristos cel care orânduiește totul și domnul (αὐθέντα) Vidinului și întregii Bulgarii (πάσης βουλγαρίας), stăpân în numele Domnului (αὐθέντα) și fiul modestiei și supunerii noastre”.⁴²

Răcirea relațiilor dintre patriarhiile Vidinului și Târnovei ține între 1371 și 1381 și se desfășoară concomitent cu organizarea noii mitropolii din Banatul Severinului de către voievodul român Vlad (Vlaico) în urma victoriei împotriva lui Ludovic.

Sub o asemenea constelație, pe timpul domniei voievodului Radu I (1377 – aprox. 1385) în Țara Românească, începe pe lângă influența politică exercitată de Țara Românească și cea culturală asupra depotatului Vidinului.

În același timp, adică pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, pentru necesitățile atât ale vlahilor/românilor autohtoni, cât și cele ale vlahilor/românilor strămutați de la sud, primul care a

³⁶ H. Schiltbergers, *Reisebuch nach der Nürnberger Handschrift*, Herausgegeben von Dr. Valentin Langmantel, Tübingen, 1885, 64; traducerea bulgărească: *Немски и австрийски пътеписи за Балканите (XV-XVI)*, София, 1979, 126.

³⁷ Unii cercetători bulgari, de la M. Drinov la P. Petrov, susțin că Ioan Strațimir s-a rupt de patriarhia Trnovo încă din 1371 cu ocazia morții tatălui său, țarul Ioan Aleksandar. Motiv pentru aceasta au desigur într-un act nedatat (*Vindob. hist.* 47) aflat între actele patriarhului Filoftei din timpul celui de-al doilea mandat al său ca patriarh. (1364–1376). De altfel, G. Balasčev a reușit să dovedească faptul că acel document e din timpul patriarhului Casinia, adică din anul e 1381. Vezi mai detaliat în: Ал. Кузев, *Кой е владял град София през 70-те години на XIV век?*, Сердика, Средец, София, 1976, 155–156; И. Божилов – В. Гюзелев, *История*, I, 651.

³⁸ F. Micloșich, J. Muller, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, Vindobonensis, 1860, t. I, № 296, 551–552; *Les Regestes des actes du patriarcat de Constantinople*, f. 6. Les Regestes de 1376 a 1410. Par. J. Darrouzes, Paris, 1979, 511–512, № 2607 (= *Les Regestes*). După părerea lui Ž. Daruzesa mitropolit a fost Danail, dar documentul nu îl indică pe acesta. Mult mai important este că întocmitorul cererii este prezentat ca episcopul Vidinului.

³⁹ *Les Regestes*, f. 6, 38–39, № 2718; Е. Голубинский, *Краткий очерк*, 97–98.

⁴⁰ Б. Николова, *Устройство*, 215, пар. 61.

⁴¹ А. Кузев, *Кой е владял град София през 70-те години на XIV век?*, Сердика – Средец – София, 1976, 155–156; И. Божилов – В. Гюзелев, *История*, I, 651.

⁴² И. Божилов – В. Гюзелев, *История*, I, 648–649.

construit mănăstiri și biserici pe Valea Râului Negru de pe teritoriul despotovinei Vidinului a fost Radu I cel Negru (1377 – aprox. 1385) fiindcă înainte de acesta nu au existat condiții. Prin tradiție, lucru confirmat de altfel și de izvoarele istorice, se cunosc șapte sau chiar nouă mănăstiri și biserici construite de către Radu-beg. Această nevoie de obiecte de cult demonstrează migrația masivă de vlahi/aromâni la sfârșitul secolului al XIV-lea în despotovina Vidinului. A devenit necesară înființarea unei episcopii independente române cu sediul la Lapușnia din cadrul mitropoliei Vidinului, asemănătoare celei care a fost la Vratna, iar apoi la Prilep și Hlerin.

Viața politică în Balcani în ultimul sfert al veacului al XIV-lea a fost focalizată pe o singură problemă: cum să se evite pericolul turcesc iminent. Cel mai posibil este că Strațimir, care în Istoria lui Neșri este amintit sub numele de Saradj, a fost obligat să accepte locul de vasal față de Murat I încă din 1386 când turcii au ocupat Nișul. Această concluzie rezultă din faptul că Strațimir a participat în invaziile sultanului din 1387, 1388 și 1389. În mod general este acceptată părerea că, în urma invaziei pașei Ali din 1388 asupra Țaratul Târnovo și Dobrogei, Ioan Strațimir a fost forțat să accepte vasalitatea față de turci și să găzduiască o garnizonă turcească la Vidin.⁴³ Există și părerea că de-abia după bătălia de la Kosovo din 1389, Firuz-beg a instalat la Vidin și în restul orașelor din regiunea Vidinului echipaje turcești.⁴⁴ Anii următori supraviețuirea cnezatului de la Vidin a fost legată de evenimente strașnice. Prin sosirea otomanilor au încetat legăturile politice cu Țara Românească, dar nu și influența culturală a acesteia.

În câteva cuvinte ne vom axa pe câteva biserici mănăstirești în noua situație creată. Acestea au fost ctitorite, iar apoi extinse de către domnitorii medievali ai Țării Românești și la episcopia cea nouă a mănăstirii Lapușnia. În Memoriile episcopiei Timocului, pe lângă multe obiecte de cult din vechime, este amintită biserica Lozița, cu hramul Sfântului Gabriel, iar despre anul ctitoririi ei, M. Țvetinceanin, conform inscripției de la ctitorirea mănăstirii Lapușnia, spune că este construită în secolul al XV-lea și începutul celui de-al XVI-lea, în timpul când este și cele de la Lapușnia, din Mirovștița, Krepicevo, Lukovo, Padina; Ilino și biserica Bunavestire din Krivi Vir. În continuare se arată că „Lozița ... a fost ctitorită de acel Radul-beg care a construit și celelalte biserici vechi din regiune”.⁴⁵ Biserica Lozița este printre cele patru mănăstiri, alături de Lukovo, Vrelo și Lapușnia care sunt amintite în primul recensământ al sangeacului Vidinului din 1454/55. Conform acesteia Lozița și Lapușnia, și Krepicevaț nu sunt ctitorite pe timpul lui Radu IV cel Mare, în secolele XV-XVI, ci mult mai înainte, la sfârșitul secolului al XIV-lea. În recensământul din 1454/55 la rubrica mănăstiri au fost înscrise *Biserica Lozicea* și *Biserica Lopuzna*.⁴⁶ Unele părți ale recensământului din 1466, 1478/81 în care ar fi trebuit să regăsim amintită mănăstirea Lozița s-au pierdut sau nu s-au găsit încă, dar, în recensământul din 1483 avem înscrisuri despre taxele de la Lozița.⁴⁷ Tocmai în recensămintele din 1560 și 1586 se amintește din nou de mănăstirea Lozița (Lozniče) ca hasă a sultanului pe teritoriul Crna Reka.⁴⁸

⁴³ П. Никовъ, *Турското завладяване на България и съдбата на последните Шишмановци*, Известия на историческото дружество въ София, VII-VIII (1928), 97–98 (= П. Никовъ, *Турското завладяване на България*).

⁴⁴ П. Никовъ, *Турското завладяване на България*, 97–98. Părerea lui P. Nikov formulată pe baza Leunclavius-a din „*Annales Sultanor. Othom.*”, Venetiis 1729, 249.

⁴⁵ *Ibidem*, 123.

⁴⁶ Д. Боянич-Лукач, Видин, 82–83, timar 147. Мănăstirile Lozica și Lapușnia au fost introduse în recensământ imediat după satul Lokve, înainte de satul Podgrađa.

⁴⁷ D. Bojanić-Lukač, *Zaječar i Crna Reka u vreme turske vladavine* (XV-XVIII vek), Glasnik Etnografskog muzeja 42 (1978) (= D. Bojanić, *Zaječar*), 41.

⁴⁸ Д. Боянич-Лукач, Видин, 107; D. Bojanić, *Zaječar*, 65.

Mănăstirea închinată Adormirii Maicii Domnului este cunoscută în popor sub numele de Crepicevaț și se află în satul Iablanița la nord-vest de Bolievaț. Tradiția populară leagă construirea mănăstirii de legenda întemeierii mănăstirilor Lozița, Lapușnia etc pe care le-a ctitorit Radu-beg.

În documentele celui mai vechi recensământ turcesc din 1454/55 nu este trecută, probabil fiindcă a fost părăsită sau ruinată pe timpul distrugerilor turcești din perioada cuceririi despotevinei Vidinului de la sfârșitul secolului al XIV-lea. Construirea mănăstirii poate fi în legătură cu Radu I din perioada de dinainte de năvala turcească, deoarece el este amintit și înainte de venirea la domnie a lui Radu IV cel Mare pe timpul domniei căruia mănăstirea a fost doar renovată și pictate frescele care provin din secolele XV-XVI.⁴⁹

Dovada că mănăstirea Crepicevaț a existat și înainte de Radu cel Mare o găsim în fragmentele recensămintelor descoperite la departamentul de orientologică de la Biblioteca națională „Chiril și Metodie” din Sofia,⁵⁰ care se întregesc cu fragmentele recensământului din 1466 și care sunt păstrate în Arhiva guvernului republicii Turcia de la Istanbul (Istanbul, Başbakanlık Arşivi, Moliyeden müdevver defterleri № 18).⁵¹

În fragmentele din Sofia care au fost întocmite în 1466 este trecută mănăstirea Maica Precistă din mica regiune de pe valea Râului Negru, Ghelvia. Din timarul Isin făcea parte și satul Gornia Iablanița, Iablanița de astăzi, pe teritoriul căreia se află mănăstirea Crepicevaț.⁵²

Aceasta reprezintă prima însemnare privind mănăstirea în care, alături de alte fresce, este păstrată și cea cu portretul ctitorului Gheorghe al cărui nume este traducerea sârbă a numelui Ghergin,⁵³ marele pârcălab și jupan al Țării Românești, a soției acestuia, Mara și fiului Manole. Mănăstirea Crepicevaț e una dintre rarele care a păstrat până astăzi memoria primordială a donatorilor care au refăcut hramul ridicat de domnitorul Ugrovlahiei voievod Radu I cel Negru (aprox. 1377 – aprox. 1385).

Cea mai importantă dintre mănăstirile care conform legendei sunt înființate de Radu⁵⁴ este biserica mănăstirii Lapușnia care se crede că avea și metocuri fiindcă în „Memoriile Eparhiei Timocului” găsim că „pe drumul Bolievaț – Lucovo, pe râul Miroci, există o bisericuță care se numește Sfântul Mir... Se socotește că această biserică ... a fost metoca bisericii Lapușnia”.⁵⁵

Fără a lua în considerare întemeietorii ei și, de asemenea și renovatorii, Radu cel Mare, domnul Țării Românești și pârcălabul Gheorghina, care sunt amintiți în însemnările privind ctitorirea, biserica Sfântului Arhieru și făcător de minuni Nicolae, așa-zisă Lăpușnia, a fost renovată de către voievodul Ioan Radu, domnul Ungrovlahiei și marele pârcălab și jupan Gherghina în 1501 sub iegumania ieromonahului Ghelasia și trecută în recensământ în timpul ieromonahului Teodor, prin osteneala cnezului Bogoie, a soției acestuia, Mara și a copiilor lor, în 1510.⁵⁶

⁴⁹ J. Kovačević, *Srednjovekovna nošnja balkanskih Slovena*, Posebna izdanja SAN, CCXV, Istorijski institut, 4, Beograd, 1953, 77, sl. 42. Trebuie subliniat aici că pălăria purtată de Zora în Crepicevaț aproape identică cu cea a fetei jupanului Braian din hramul Bela Crkva Karanska din anii 30 ai secolului XIV.

⁵⁰ Извори за българската история, XIII, Турски извори за българската история, серија XV-XVI, II, БАН, Институт за история, Ед. Н. Тодоров и Б. Ненков, София, 1966, 105–159.

⁵¹ D. Bojanić, *Fragmenti zbirnog popisa vidinskog sandžaka iz 1466. godine*, Fragmenti jednog zbirnog i jednog opširnog popisa vidinskog sandžaka iz druge polovine XV veka, Istorijski institut, Poseban otisak iz Micellanea 2, Beograd, 1973, 5–77.

⁵² B. Knežević, *Delovi zbirnog popisa Vidinskog sandžaka iz 1466. godine*, Istorijski institut, Građa, 28, Mešovita građa (Miscellanea), 15 (1986), 11–12.

⁵³ Branka Knežević în lucrarea sa își spune părerea că ar fi de fapt două personalități, Vezi: B. Knežević, *Ktitori Lapușnje*, Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske, 7, Novi Sad, 1971, 40, nap. 9 (= B. Knežević, *Ktitori Lapușnje*).

⁵⁴ M. Đ. Milićević, *Kneževina Srbija*, II, 882.

⁵⁵ *Ibidem*, 113.

⁵⁶ B. Knežević, *Ktitori Lapușnje*, 39.

Domnitorul Radu denumit cel Mare (1495–1508), a moștenit tronul de la tatăl său, Vlad călugărul (1482–1495) și, folosindu-se de slăbiciunea Imperiului Otoman a reușit să unifice țara și a acordat o atenție deosebită culturii și vieții bisericești⁵⁷. Despre soția lui Radu IV cel Mare, Cătălina, istoricul N. Iorga a scris despre posibilitatea de a fi provenit dintr-o țară iugoslavă, numai că presupunerea nu are o bază documentată sau sigură nici până astăzi.⁵⁸

Marele pârcălab jupanul Gherghina apare în ținutul nostru în postura de ctitor sigur pentru Lapușnia și probabil pentru Crepicevaț. Gherghina a fost, spus pe scurt, unchiul lui Radu IV cel Mare, adică fratele doamnei Rada (după numele monahal Simonida), mama lui Radu.⁵⁹ Drumul prin viață al lui Gherghina s-a desfășurat sub stăpânirea a opt domnitori români, începând cu Vlad Țepeș și încheindu-se în primele zile ale lui Mihnea cel Rău, iar de atunci i se pierde orice urmă.⁶⁰

Despre cneazul Bogoe și familia acestuia nu avem date sigure, doar presupunerea formulată de Dušanka Bojanić-Lukač, pe baza recensămintelor turcești, unde se spune că Bogoe trebuie căutat între domnitorii români, conducători locali în zona Crna Reka.⁶¹ Pe timpul turcilor, vlahii s-au bucurat într-o anumită măsură de conducere autonomă și de o politică protectivă privind taxele care au funcționat în conformitate cu *legea vlahă* adoptată pentru vlahii din zonele Smederevo, Branicevo și Vidin.⁶² Și numai faptul că Bogoe a preluat pictarea freștilor bisericii mari de la Lapușnia, „care, după tradiție, a fost biserica catedralei pentru întreaga regiune și unde stătea episcopul”,⁶³ arată că aceasta dispunea de resurse importante. Fiindcă ce altceva i-ar fi făcut pe domnitorul Radu IV cel Mare, jupanul Gherghina și cneazul Bogoe să ridice o biserică nouă în interiorul zidurilor mănăstirii, ale căror rămășițe o înconjoară și astăzi, ca ruine⁶⁴ dacă nu vlahii balcanici medievali care sunt legați tradițional de regiunea Serbiei sud-estice, pe teritoriul Timoc – Osogovo – Šara.⁶⁵ Înainte de aceasta, sigur a existat o biserică veche încă din cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea, adică înainte de sosirea turcilor (1396), care, așa cum se știe, nu au permis construirea de obiecte noi, ci doar repararea sau extinderea bisericilor și mănăstirilor existente. Așadar, mănăstirea Lapușnia se găsește în recensămintele turcești chiar înainte de inscripția ctitorului, deci fără îndoială că a existat dinainte de Radu IV care a construit biserica, adică acesta doar a continuat tradiția începută încă de pe timpul voievodului Radu I cel Negru.⁶⁶

Printre altele, pomenirea primului igumen Ghelasie al mănăstirii Lapușnia în primul recensământ din 1454/55 duce la concluzia că a existat sigur și a funcționat și înainte de construirea noii biserici din 1501.⁶⁷

În recensământul vilaietului Rumelian din 1531/35, mănăstirea cu numele de Lapușnia nu apare, însă în același document, în Crna Reka, în afară de Crepicevaț apare și mănăstirea

⁵⁷ *Ibidem*, 39.

⁵⁸ N. Iorga, *Art et littérature des Roumains*, Paris, 1929, 25.

⁵⁹ P. P. Panaitescu – D. Mioc, *Documenta Romaniae historica*, B. Țara Românească, vol. I (1247–1500), ed. Ac.Rep. Soc.Rom., București, 1966, 548 (registar) (= P. P. Panaitescu – D. Mioc, *Documenta Romaniae historica*).

⁶⁰ N. Iorga, *Istorija Rumuna i njihove civilizacije*, preveo V. Margan, Vršac, 1935, 334 (= N. Iorga, *Istorija Rumuna*).

⁶¹ D. Bojanić-Lukač, *Zaječar*, 36–37.

⁶² D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za Smederevsku, Kruševačku i Vidinsku oblast*, Beograd, 1974, 11–96 (= D. Bojanić, *Turski zakoni*).

⁶³ *Spomenica Timočke eparhije*, 124–125.

⁶⁴ U rumunskim izvorima nema nikakvih vesti o manastiru Lapušnji, odnosno do danas nisu još nigde objavljene.

⁶⁵ P. Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, 1986, 23–30 (= P. Ivić, *Srpski narod*).

⁶⁶ *Istorija rumunskog naroda*, uredio Akad. Andrej Ocetea, Matica Srpska, Novi Sad, 1979, 114 (= *Istorija rumunskog naroda*).

⁶⁷ B. Knežević, *Ktitori Lapušnje*, 46

Radulinac,⁶⁸ ceea ce duce cu gândul la Radu-beg, care poate fi numai Radu I cel Negru (aprox. 1377 – aprox. 1385). În recensământul sangeacului de la Vidin din 1560 și 1586, mănăstirea Lapușnia este înregistrată în sectorul Crnoreci ca parte a proprietății sultanului.⁶⁹

Pe lângă cazurile când domnitorii vlahi/români și (sau doar) boierii apar drept ctitori ai mănăstirilor la sud de Dunăre, mult mai dese sunt cunoscute cazurile când sunt amintiți ca donatori sau contribuitori ai mănăstirilor,⁷⁰ așa că între izvoarele care se referă la asta sunt pomenicul mănăstirii Sf. Prohor Pcinischi de la Vranie⁷¹ unde în secolul al XI-lea era centrul episcopiei vlahe. Numele proprii, pe lângă cele geografice, cuprinse aici sunt mărturie despre faptul că mănăstirea era un centru religios cu influență și avea o mulțime de credincioși – pe timpul renovării din 1489, dar probabil și înainte, dar și după aceasta – printre domnitorii din Țara Românească dar și printre apropiații acestora de la Curte, cât și printre cnezii vlahi din Serbia de Răsărit.⁷² Este evident că pe lista 31a a acestui document, după spusele lui S. Novaković,⁷³ în mod deosebit, cu litere obișnuite, de culoare roșie este lista voievozilor vlahi care sună astfel: Pomeni, gospodi, blago~âstiva Čňanna Vlada voevodŌ i gospo`dŌ ego Mariä, iardupaacea: Pomeni, gospodi, blago~âstivagogospodara Čňana RadoulavoevodŌ i gospo`dŌ ego KatalenŌ.

Între numele sfinților pe lista 32 se află Gergina, care este de fapt, numele pârcălabului ctitor al mănăstirilor Lapușnia și Crepicevaț, iar numele Bogorŏ pe lista 30 e de fapt cneazul Bogoe conducătorul vlahilor din Vidin, regiunea Timoc, care apare în biserica Lapușnia. Apoi în pomelnicul de la Pčinjska pe listele 32 și 49 stă scris: Staiko Logofetä.⁷⁴ Documentul se referă cu siguranță la marele logofăt care este amintit într-o mulțime de liste și carte dăruite de Vlad călugărul și Radu IV cel Mare, în perioada 1482-1500. Stajko a fost însurat cu fata lui Vlad călugărul, deci cu sora lui Radul IV cel Mare, *Caplea*, așa că, fără nicio îndoială Kaplra de pe lista 32 a pomelnicului de la Pčinjska se referă la soția logofătului Stajko.⁷⁵ Pe aceeași listă, 32, se găsește și numele Mihnea, care îl desemnează pe Mihnea cel Rău, vărul lui Radu IV cel Mare. Pe listele 37 și 41 se află și numele Dan~oulä, iar pe lista 55 e scris diferit: Dan~olä. Este vorba despre binecunoscutul boier Danciu (*Danciul „Craiovescul“*), ctitorul mănăstirii Bistrița din Țara Românească. Danciu era mare stolnic (1482-1488) și mare comis (1489-1500) în Sfatul țării pe timpul domnitorilor Vlad Călugărul și Radul IV cel Mare.⁷⁶

Nu poate fi întâmplător faptul că acești doi domnitori înrudiți îndeaproape cu aproape toți reprezentanții înalți ai Curții și cu cnezii vlahi din Serbia de Răsărit sunt trecuți în pomelnicul de la mănăstirea Prohor Pcinischi din Vranie, unde în secolul al XI-lea se afla centrul episcopiei vlahe, subordonată episcopiei de la Ohrid. Când se regăsesc ca donatori și contribuabili pentru mănăstirile din sudul Dunării, domnitorii Țării Românești sunt trecuți separat pentru fiecare dar. Spre exemplu, Radu VII, care este amintit în 1604 ca donator pentru Mileșeva, apoi Matei Basarab în 1633 cu o donație de 10.000 aspri. Aceași sumă este înscrisă pentru Radu Leon în

⁶⁸ *Ibidem*, 64.

⁶⁹ Д. Боянич-Лукач, Видин, 107; D. Bojanić, *Zaječar*, 65.

⁷⁰ B. Knežević, *Ktitori Lapušnjje*, 49.

⁷¹ S. Novaković, *Pšinjski pomenik*, Spomenik SKA, XXIX, Beograd, 1895, 3–10 (= S. Novaković, *Pšinjski pomenik*). Stanoje Novaković a numerotat listele la rând – în total 89. Scrisul de mână provine din a doua jumătate a secolului al XV-lea.

⁷² B. Knežević, *Ktitori Lapušnjje*, Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske, 7 (1971) (= B. Knežević, *Ktitori Lapušnjje*), 50.

⁷³ S. Novaković, *Pšinjski pomenik*, 8.

⁷⁴ *Ibidem*, 17.

⁷⁵ *Ibidem*, 16.

⁷⁶ B. Knežević, *Ktitori Lapušnjje*, 51, nap. 45.

1663, Gheorge Duca III în 1675 și Șerban Cantacuzino Basarab în 1680, iar voievodul moldovean Vasile Lupu a dăruit mănăstirii 13.000 aspri în 1643.⁷⁷

Pe lângă aceste izvoare, există încă alte două documente care evidențiază viața mănăstirilor la sud de Dunăre. Primul este hrisovul lui Ștefan Prvovenceani (1196–1227) prin care toți vlahii din regatul acestuia aparțin de jurisdicția arhiepiscopului sârb din Žiča. De fapt, aici este vorba – după părerea lui Petar Skok⁷⁸ – despre vlahii care până de curând fuseseră subordonați Romaniei/Bizantie. Chiar în această perioadă se amintește în cataloagele arhiepiscopiei de la Ohrid de vladiculat vlah din Vranie (ὁ ρεανότης), care, împreună cu Morava de jos, a fost alipit de către Ștefan Nemanja (1170–1196) statului sârb în 1185. Episcopiul vlah nu mai este amintit nicăieri după aceea, ceea ce nu înseamnă că nu a mai existat, fiindcă apare în 1335 la Prilep sau Hlerin în Grecia. Se pare că stăpânirea bizantină era mai prielnică, deoarece imediat după ocupația sârbă, dispare din nou din izvoare până în anul 1366.⁷⁹

* * *

Credem că este necesar să facem o legătură între aceste fapte. Înainte de toate, voievozii ungrovalahi de la biserica mănăstirii Lapușnia de pe înscrisul de ctitorire, apar ca donatori și contribuabili și în pomelnicul mănăstirii Sfântu Prohor Pcinschi din Vranie, ca și episcopul vlah care are catedra întâi la Vranie, apoi la Prilep sau Hlerin. Și atunci, am putea accepta faptul că biserica mănăstirii Lapușnia, care, după tradiție, „a fost catedrala întregii regiuni și locația episcopală”,⁸⁰ a fost, după părerea noastră, centrul episcopiei vlah care este formată la începutul secolului al XI-lea pentru toți vlahii din tema Bulgaria, și care, sub atacurile turcilor a trebuit să își mute sediul din Prilep sau Hlerin în despotovina Vidinului lui Ioan Strațimir după 1371 urmând migrația vlahilor spre nord, iar mitropolia Vidinului după modelul episcopiei Severinului, a ajuns sub conducerea patriarhiei de la Constantinopol.⁸¹

Imaginile de pe freștile privind ctitorii Lapușnie, mănăstire care a apărut ca urmare a evenimentelor politice și culturale de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, după migrațiile începute încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea în cnezatul Valahiei și în sangeacul Vidinului sub turci pe teritoriul căruia se afla și mănăstirea Lapușnia, aparținând mitropoliei Vidinului și patriarhiei Constantinopolului, are caracteristici distincte.

Printre altele, să amintim că fresca lui Radu IV cel Mare reprezintă portretul post mortem realizat din respect față de ctitorul bisericii Sfântul Nicolae.⁸² Biserica este construită sau poate

⁷⁷ S. Anuiki, *Sveti Sava u poveljama rumunskih vojvoda*, Sveti Sava, Spomenica povodom osamstogodišnjice rođenja 1175–1975, Beograd, 1977, 362.

⁷⁸ P. Skok, *Iz rumunske literature o balkanskim Vlasima*, Glasnik Skopskog naučnog društva, II, 1–2, 308 (= P. Skok, *Iz rumunske literature*).

⁷⁹ И. Снегаров, История на охридската архиепископия, т. I: От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците, София, 1995² (= И. Снегаров, История I), 339.

⁸⁰ *Spomenica Timočke eparhije*, 124–125.

⁸¹ В. М. Н., Видинска епархия. Историческо минало и съвременното ѝ състояние, София, 1924 (= В. М. Н., Видинска епархия), 24. În 1381 țarul Bdinkei (Vidinului) Strațimir a început acțiunea militară împotriva fratelui său țarul Târnovei Ioan Šišman în același timp cu afilierea episcopiei Bdinkei (Vidinului) patriarhiei Constantinopolului.

⁸² Rămășițele freștilor de la Lapușnia indică o soluție iconografică foarte rară, cum ar fi prezentarea Sfintei Treimi în geaonic, u număr mare de busturi ale arhieria în centura de mijloc și, de asemenea, în părțile laterale și în jurul înscrisurilor ctitoriale, apoi portretele a patruzeci de mucenici care sunt prezentați cu numele în interiorul medalioanelor din iederă. Prof. S. Radojčić aduce ca exemplu din sec. XI – XIV și Sfânta treime din 1592. și observă că mucenici sunt pictați din superstiție, adică pentru a veghea, cu puterile lor și de a întări părțile cele mai expuse ale construcției spre dărâmare în cazul cutremurelor. Vezi: S. Radojčić, *Temnički natpis. Sujeverice*

refăcută în 1501 pe timpul vieții acestuia, dar picturile sunt încheiate de abia în octombrie 1510, anul morții acestuia, în timpul domniei lui Vlad V Vladuț, fratele mai mic al lui Radu, după ce uzurpatorul tronului Mihnea cel Rău a fost ucis. Așa au devenit prielnice condițiile necesare ca pe freștile de la Lapușnia să apară chipul ctitorului Radu IV cel Mare. Aceasta indică faptul că Țara Românească, vecină despotovinei Vidinului, avea o tradiție culturală și duhovnicească îndelungată pe aceste teritorii „din vechime conducătorii valahi au avut grijă de biserică (Lapușnia – S.G.) ca să o doteze, deoarece soția ultimului conducător al Țaratului Vidinului, Ioan Strațimir, a fost fiica voievodului vlah, Nicolae Basarab (înainte de sosirea turcilor)”.⁸³

Deci, voievozii români au construit și restaurat biserici și mănăstiri în teritoriile din afara celor ale Țării Românești numai în despotovina Vidinului, așa că se pune întrebarea: ce i-a făcut să fie ctitorii obiectelor sacrale într-o altă țară?

Mulți sunt înclinați să afirme că motivul îl constituie legăturile de sânge, dar numai pentru aceasta, din câte știm, nimeni și nicăieri nu a clădit biserici pentru credincioșii altor țări. Presupunerea noastră este că în despotovina Vidinului, credincioșii pentru care domnitorii românești au construit și refăcut biserici și mănăstiri au fost vlahi (români și aromâni), care s-au menținut pe aceste teritorii până în zilele noastre.

Este știut faptul, spune Dušana Bojanić-Lukač, „că vlahii au fost folosiți pentru colonizarea zonei dintre Morava și Poreci încă din vremea Despotovinei”, și încă ceva, că „nevoia urgentă de organizare a graniței turcești pe Dunăre de la Golubaț până la Vidin” arăta că Ali-beg „a acceptat și folosit intens ... în Ključ și zona Negotinului”⁸⁴ „soluția care a prins” la Braničevo. Este general cunoscut, trage concluziile D. Bojanić-Lukač, că după anul 1483 pașalâcul de la Vidin, după colonizarea vlahilor voinuți, au fost colonizați și vlahii filurgii cu care au fost înființate sau refăcute satele sangeacului Vidinului.

Însă faptul că vlahii/dacoromânii autonomi existau pe teritoriul despotovinei Vidinului și înainte de sosirea turcilor îl putem observa și din recensământul turcesc din anul 1560, când, după primul talas de vlahi aromâni sosiți de pe teritoriile Kosovo și Metohia din secolul al XV-lea, se amintește de etnonimul *vlai istar*, cu epenteticul *i*, în Timoc, de la care astăzi întâlnim toponimul *Vlaine* și hidronimul *râul Vlaine* în satul Zorunovaț de lângă Kniajevaț,⁸⁵ care poate fi denumit sat cu „vlahi indigeni”, adică „vechii vlahi”. Acest oico-etnonim indică existența unei populații vechi vlaho/dacoromâne înainte de sosirea turcilor pe teritoriul Timocului, iar oiconimele cum sunt *Zarvince*,⁸⁶ *Sremjan*,⁸⁷ *Ipsoder*⁸⁸ și altele, care sunt în recensămintele tur-

srednjovekovnih graditelja o čudotvornoj moći imena i likova sevastijskih mučenika, Zbornik za likovne umetnosti Maticnje Srpske, 5, Novi Sad, 1969, 3–11.

⁸³ V. M. Popović, *Manastir Lapușnja*, Glasnik eparhije timočke, IV, 1 (1998), 29.

⁸⁴ D. Bojanić-Lukač, *Negotinska Krajina i Ključ u vreme turske vladavine – na osnovu izvora iz XV i XVI veka*, GEM, 31–32 (1968–1969), 73.

⁸⁵ Д. Боянич-Лукач, *Видин*, 108.

⁸⁶ Este amintit în recensămintele din 1455, 1466. i 1560. în nahia Banja. S-a menținut și în hidr. *Zarvina* și top. *Zarvin kamen* dintre munții Rtanj și Slemen (Д. Боянич-Лукач, *Видин*, 84, 133; Miscellanea II, 1466, 66), și provine de la denumirea cătunului „*Vlahъ Zarvinъ*” pe care Jovan Uglješa l-a dăruit mănăstirei Hilandar în 1381. dar care, după bătălia de la Kosovo se mută pe teritoriul Sokobanja (S. Novaković, *Zakonski spomenici*, 446).

⁸⁷ Amintit în recensămintele turcești 1455, 1466. i 1560. din Crna Reka. Astăzi avem denumirea mahale *Sremljana* în Podgoraț lângă Boljevaț (Д. Боянич-Лукач, *Видин*, 71, 105; Miscellanea II, 1466, 25, nap. 44). Denumirea poate fi interpretată ca nume al cătunului *Vlaha Srâmëno* (M. Pešikan, *Iz istorijske toponimije Podrimlja*, Onomatološki prilozi, II, 1981, 6, 15) „*Sremci*”, care este pomenit în hristovul Dečanskoj hrisovulji din 1330., în regiunea Altin, la sud de Đakovica, Kosovo (S. Gashi, *Albansko-vlaška simbioza u svetlu onomastike*, Onomastica Jugoslavica 10, 1982, 49).

⁸⁸ Este amintit în 1560 în nahia Zagoria. În prezent avem numele satului Psoderici (astăzi s. Kosta Perčevo, jud. Mihajlovgradski – Душанка Боянич-Лукач, *Видин*, 123.), care a apărut cu numele de *Vlaha Pьsoderьci*, pe

cești amintite mai sus, indică strămutarea *vlahilor aromâni* la sfârșitul secolului al XIV-lea și pe parcursul secolului al XV-lea de pe teritoriul Trna Reka, în principal Kosovo și Metohie, pentru necesitățile cărora este formată *episcopia vlahă* în cadrul mitropoliei Vidinului, sub ocrotirea patriarhiei Constantinopolului.

Traducere din limba sârbă,
dr. Silvia-Diana Šolkotović

---

care Stefan Nemanja I-a dat bisericii Sf. Nicola din Vranie, unde se, cum aflăm din cataloagele arhiepiscopiei Ohrid, amintește de vladica român. Mai târziu în hristoavele sale, Stefan Prvovenčani supune toți vlahii de pe teritoriul său, și pe *Vlahe Pъsoderъce*, juristiciei arhiepiscopului din Žiča, după care ei se mută (o mare parte din acești vlahi rămâne amintindu-se s. Pъsoderъci de lângă Vranie în secolul XIV, astăzi s. Soderci/Suderci – P. Skok, *Iz rumunske literature o balkanskim vlasima*, Гласник Skopskog naučnog društva, II, 1–2, 1928, 301) în satul, denumit după ei, Pisoder lângă Hlerin, unde se, pentru ultima oară în carte, în 1335. amintește sediul episcopiei vlahie (P. Skok, *Iz rumunske literature*, 308). De aici, sub atacurile turcești, înainte de 1396 s-au mutat pe teritoriul pe care se formează mai târziu nahia Zagoria din sangeacul Vidin.